

УДК 94(≈411.16)-058.862"1912/1914":94(477.83)(091)

Богдан ЛАЗОРАК,
м. Дрогобич

БУДИНОК ДЛЯ ЄВРЕЙСЬКИХ СИРИТ ІМЕНІ ФРАНЦА ЙОСИФА І В ДРОГОБИЧІ (1912 – 1914 рр.): МАФІОЗНИЙ ПІАР ЧИ МИЛОСЕРДНА ФУНДАЦІЯ ЯКУБА ФАЙЄРШТАЙНА?

100-річному ювілею корпусу
історичного факультету ДДПУ ім. І. Франка
присвячую!

Лазорак Б. Будинок для єврейських сиріт імені Франца Йосифа І в Дрогобичі (1912 – 1914 рр.): мафіозний піар чи милосердна фундація Якуба Файєрштайна? На підставі невідомих джерельних свідчень у статті аналізується інституційний розвиток проекту, процес будівництва та церемонія посвяти Будинку для єврейських сиріт у Дрогобичі у 1912 – 1914 рр. Здійснено спробу характеристики змісту меценатської діяльності фундатора сиротинця – нафтового магната, політика та першого мафіози Дрогобича початку ХХ ст. – Якуба Файєрштайна.

Ключові слова: будинок для єврейських сиріт, Якуб Файєрштайн, єврейський кагал, політичні махінації, меценатство.

Lazorak B. The Building for Jewish Orphans Named after Franz Joseph I in Drohobych (1912 – 1914): Mafia PR or Merciful Foundation of Jakob Fayyershtayn? Based on the unknown source evidences the institutional development of the project, the construction process and the ceremony of initiation of the House for Jewish orphans in Drohobych in 1912 – 1914 are analyzed in the article. An attempt was made to characterize the content of patronage conducted by the founder of the orphanage – oil magnate, politician and the first mafia man in Drohobych in early XX-th century – Jacob Fayyershtayn .

Keywords: the building for Jewish orphans, Jakob Fayyershtayn, the Jewish kahal, political manipulations, patronage.

Лазорак Б. Дом для еврейских сирот имени Франца Иосифа I в Дрогобыче (1912 – 1914 гг.): мафиозный пиар или милосердная фундация Якуба Файєрштайна? На основании неизвестных источников сведений в статье анализируется институциональное развитие проекта, процесс строительства и церемония посвящения Дома для еврейских сирот в Дрогобыче в 1912 – 1914 гг. Сделано попытку характеристики смысла меценатской деятельности фунда-

© Лазорак Б. Будинок для єврейських сиріт імені Франца Йосифа І в Дрогобичі (1912 – 1914 рр.): мафіозний піар чи милосердна фундація Якуба Файєрштайна?

тора приюта – нефтяного магната, политика и первого мафиози Дрогобича начала XX в. – Якуба Файерштайна.

Ключові слова: *дом для еврейских сирот, Якуб Файерштайн, еврейский кагал, политические махинации, меценатство.*

Постановка проблеми. Більшість історичних будівель «австрійського Дрогобича» XIX – початку XX ст., які збереглися до нашого часу, досі не мають своєї «написаної історії», яка, як видається, повинна ґрунтуватися на встановленні ключових фактів про: 1) час, джерела та фінансові розміри фундації; 2) проект архітектури та процес будівництва споруди; 3) відкриття та посвяту будівлі; 4) соціальне призначення та функції будівлі в міському середовищі від часу будівництва до сьогодення.

Аналіз досліджень. Зважаючи на той факт, що книга журналіста і поета Романа Пастуха «Вулицями старого Дрогобича» (Дрогобич, 1991 р.) внесла в науковий обіг грубі помилки стосовно багатьох будівель міста, актуальність джерелознавчого дослідження міських забудов Дрогобича є очевидною. До слова, більшість фактів, зібраних Р. Пастухом, стосуються інформації збереженої в історичній пам'яті міщан переважно міжвоєнної доби (1919 – 1939 рр.), коли значна частина міських приватних та державних будівель австрійського часу змінили своє соціальне призначення [7, 39–40]. Добре відомо, що люди, які народилися в міжвоєнний період, пам'ятали в основному первинне призначення будинків або ж скупі факти про їх ранню історію. Навіть попередньо накопичена краєзнавча література міжвоєнної доби зрідка описує деталі з історії сиротинцю. Наприклад, відомий польський краєзнавець Мсціслав Мсцівуєвський [17, 25–26] досліджував історію будинку вибірково, оминаючи факти про процес його будівництва, посвяту, внутрішню організацію тощо. Не випадково найновіша розвідка професора Леоніда Тимошенка про історію корпусу історичного факультету (колишнього сиротинцю в часі Австро-Угорщини і міжвоєнної Польщі) підтвердила актуальність пошуку нової інформації про будинок єврейських сиріт в Дрогобичі, принаймні на рівні збережених фондів архівів міських установ [8].

У фондосховищі Державного архіву Львівської області, а також на сторінках дрогибицької преси першої третини XX ст. нам вдалося віднайти блок нових джерельних свідчень про будинок єврейських сиріт у Дрогобичі, якому в 2013 р. виповнюється 100 років від часу завершення будівництва. Відтак, корпусу історичного факультету цього річ, як виявилось, властиве своєрідне свято з цієї нагоди.

Мета статті – на основі невідомих та маловідомих джерельних свідчень проаналізувати інституційний розвиток проекту, процес будівни-

цтва та церемонію посвяти будинку для єврейських сиріт у Дрогобичі у 1912 – 1914 рр. Охарактеризувати меценатську діяльність фундатора сиротинця – нафтового магната, політика Дрогобича початку ХХ ст. – Якуба Файерштайна.

Виклад основного матеріалу. Ініціатором побудови будинку навесні 1911 р. [21, 2] був відомий нафтовий магнат, політик та презес єврейського кагалу Дрогобича – Еліаш Файерштайн [20]. Однак, принаймні до кінця червня 1911 р. проект залишався лише на папері. Згодом справу будівництва сиротинцю почав реалізовувати син Еліаша – Якуб Файерштайн (1866 – †1927, Карлсбад) [11], який посівши місце батька в єврейському кагалі, мав сильний і водночас своєрідний авторитет у місті, оскільки його постать була доволі неоднозначною, так само як і мета, поставлена ним у його меценатській діяльності. Одні сучасники вважали його добрим меценатом та патріотом єврейської національної громади міста, інші – корупціонером, мафіозі і найбільшим злочинцем, політичні махінації якого спровокували «криваві вибори» 1911 р., бюрократизацію міської поліції та частини політиків магістрату і повітової ради.

Ще перед «кривавими виборами» його прибічники вважали, що Я. Файерштайн з давніх часів належав до найбільш шанованих і люб'язних людей в Дрогобичі, який мав «порядний характер, шляхетські манери, був великим філантропом і здобув свій статус завдяки своїй наполегливій праці» [14]. До початку Першої світової війни Я. Файерштайн обіймав кілька серйозних адміністративних посад: презеса єврейської ради в Дрогобичі, віцебургомистра міста (1905 – 1907 рр.) [6, 578–579], а також був дійсним членом різноманітних гуманітарних інституцій і товариств [14]. Я. Файерштайн, будучи серйозним політиком, долучився до організації власної партії «Файерштайна», з якої на вибори 1911 р. делегував доктора права Натана Левенштайна. На противагу його силам діяла сіоністська партія, якою керував пан Шпіцман і доктор Розенберг, яка постійно намагалася очорнити діяльність Я. Файерштайна і навіть в своїй одноденній газеті «Підкарпатський голос» намагалася викрити потаємні факти його кар'єри [14]. Після кривавих виборів, коли військові вбили 26 міщан і поранили 47 осіб, ім'я Я. Файерштайна все частіше почало асоціюватися з ініціатором цих подій [23]. Зрештою, джерельні свідчення містять чимало інформації про справжні особисті амбіції Я. Файерштайна, політичний піар якого завжди виступав на перше місце перед громадськістю краю. Не випадково його противники часто називали «...анальфabetом, який навіть не міг поставити особистого підпису на папері, і який був позбавлений найпримітивнішої культури.

Якуб Файерштайн (Портрет невідомого автора. Дрогобич, 1910 р.) та особистий підпис від 26 грудня 1912 р.

Був чоловіком упертим, в розмові доступним не для кожного, особливо для тих, хто виходив за межі його власного «Я» [23, 3–4]. Його потужний нафтовий капітал працював «виключно на його ім'я, гонор, авторитет і бажання управляти усім» [23, 4]. З його діяльністю пов'язують зародження авторитаризму в середовищі магістрату та інших державних інстанцій міста, підкуплених «вовчою клікою Файерштайна» [23, 4]. Скажімо, впродовж 1909 – 1914 рр. голосування щодо бургомістра залежало, в основному, від волі Я. Файерштайна, оскільки його політична група обіймала більшість магістрату. Добре відомо, що чиновників різних державних інституцій міста, які не влаштовували Я. Файерштайна і його нафтову промислову групу, швидко усували з посад [5, 658]. У

1909 р. в дрогобицькій газеті «Tydzień» було опубліковано інформацію про те, що на засіданнях гмінної ради магістрату, при вирішенні бюджетних питань, завжди панував незрозумілий суспільству дух Я. Файерштайна, «рука» якого впливала на всі прибуткові рішення урядників, незважаючи на те, що він не був бургомістром міста. В цей час «стара політична група» бургомистра Яна Невядомського вже не мала змоги конкурувати з «мафіозними групами нафтових магнатів» [2, 273]. Преса, однак, зуміла не побоятись такої антидемократичної системи в магістраті міста і, відверто дорікаючи, називала політику Я. Файерштайна «індивідуалістичною», яка ґрунтувалася часто на підтримці «karabinów mauzerskich» [12].

У будь-якому випадку будівництво будинку сиріт мало не тільки політичний характер в стосунку піару, але й позитивне культурно-релігійне значення для міста, позаяк величезна кількість безпритульних єврейських дітей з усього повіту отримала унікальну можливість повноцінного виховання, яке включало проживання і навчання в одному закладі. Як правило, це були діти бідних євреїв, які померли від важкої праці у нафтовому бізнесі «Галицької каліфорнії», значна частина дітей походила з єврейської дільниці Дрогобича, яка здавна називалася «Лан». Також в будинок першочергове право вступу мали діти єврейських родин, які постраждали в часі «кривавих виборів 1911 р.» [28]. В цілому, програма набору в сиротинець передбачала виховання єврейських дітей з усього повіту.

Проблема сирітства в Дрогобичі та повіті на початку ХХ ст. була однією із найболючіших, адже існував приплив робітників в часі «нафтової лихоманки», також фінансова криза 1905 р. серйозно збільшила потенційне число бідних робітників, а відтак і число смертності внаслідок голодних смертей, нещасних випадків. Не випадково після 1905 р. поживавилась тенденція збільшення вдів і сиріт в повіті. В поодиноких випадках ця проблема вирішувалася за рахунок особистого опікунства або ж за рахунок «охоронок» (опікунств) релігійних громад, можливості яких завжди були обмежені і слабо фінансувалися державою. Наприклад, 10 грудня 1901 р. під час свого засідання дрогобицький магістрат, розглядаючи нагальні питання, пов'язані із проблемою сирітства у місті, схвалив рішення про підвищення дотацій на утримання лише трьох сиріт, якими опікувався пан Возняк [25]. Сума дотацій складала 300 корон на рік, тобто по 100 корон на кожну сироту [25]. Зауважимо, що з кожним роком кількість сиріт зростала, при цьому у межах різних національних громад. Наприклад, після того, як восени 1902 р. померли українці Марія і Василь Стасюки, сиротами залишилося 6 малих дітей [18].

Якщо в середовищі бідного та середнього міщанства ситуація з опікунством була невнормованою, то для дітей інтелігенції та урядовців діяли спеціальні програми. Так, в лютому 1906 р. у Відні було створено Товариство взаємодопомоги «Beamtenhilfe», члени якого мали власний бюджет і всіляко допомагали один одному, особливо вдовам та сиротам, родини яких входили в Товариство [10].

У Дрогобичі так само, як і в інших повітових містах, в системі міської феміни існувала посада судді, який відповідав за проблеми опікунства та сиріт. Наприклад, до середини серпня 1912 р. ці функції виконував суддя Кліш, який користувався позитивним авторитетом серед сиріт Дрогобицького повіту, оскільки щотижня організовував із ними зустрічі і безпосередньо надавав їм різноманітну підтримку. Не дивно, що коли він був переведений на службу до Підбужа, громадськість міста звернулася до радника повітової ради пана Пілецького з проханням постаратися повернути суддю Кліша в Дрогобич [22]. З різних джерел довідуємося, що саме цей суддя намагався лобіювати фінансування справи опікунства з боку магістрату через усі доступні його юрисдикції інстанції.

Частина громадськості міста все ж часто протестувала навіть щодо мінімальних дотацій з боку магістрату на користь сиріт, мовляв, «чого це вони повинні платити на утримання дітей тияків» [16]. Збільшення цих докорів, особливо в часі «нафтової економічної кризи» 1905 р., змушувало урядників магістрату шукати нові джерела фінансування утримання сиріт.

У період з 15 грудня 1911 р. до початку січня 1912 р. Я. Файерштайн почав організовувати Товариство, яке б безпосередньо займалося підтримкою єврейських сиріт та будівництвом сиротинця, яке отримало назву «Towarzystwo ku wspieraniu wychowanków zakładu sierot żydowskich w Drohobyczu» (далі – «Товариство») [1, 1–1зв.]. 26 грудня 1912 р. у Дрогобичі відбулися Загальні збори 11 фундаторів «Товариства», які обрали своїм головою ініціатора справи Я. Файерштайна [1, 4]. Секретарем «Товариства» голова призначив Леона Шуцмана [1, 4]. На засіданні було уважно перечитано і проаналізовано зміст кожного параграфу статуту «Товариства», після чого одногolosно було прийнято рішення про його затвердження [1, 4]. Статут «Товариства» містив 18 параграфів, кожен з яких стосувався конкретного предметного розділу, які врегульовували інституційний розвиток «Товариства», його внутрішню організацію, функції і, щонайголовніше, процес будівництва сиротинця та механізми догляду за вихованцями [1, 4–7]:

§1. Громадське товариство діє в межах міста Дрогобича і має назву «Towarzystwo ku wspieraniu wychowanków zakładu sierot żydowskich w Drohobyczu».

§2. Основною ціллю «Товариства» є допомога вихованцям будинку для єврейських сиріт в Дрогобичі, а також співпраця з гміною єврейської національної громади міста в справі організації керівництва і догляду за будинком.

§3. Основними цілями товариства є: а) збір коштів від членів «Товариства» з метою створення фондушу для часткового покриття коштів на утримання вихованців сиротинця; б) вибір делегатів з штату «Товариства» на посади управителів та наглядачів господарства сиротинця.

§4. Фондуші «Товариства» формуються за допомогою: а) членських внесків; б) добровільних датків готівкою чи натурою (будматеріал, транспорт, обладнання, харчі тощо); в) доходів від вистав, концертів, публічних виступів та добродійних акцій на користь будинку сиріт.

§5. До складу «Товариства» входять члени двох категорій: звичайні та почесні. Звичайним членом може бути будь-хто, хто зобов'язується сплачувати членські внески щонайменше у розмірі 6 корон на місяць, і при записі до книги учасників заплатити щонайменше 1 корону. Почесним членом може бути лише той учасник «Товариства», який буде обраний радою за заслуги перед «Товариством» чи громадськістю міста.

§6. Кожен член «Товариства» має право: а) брати участь в нарадах і голосуванні на засіданнях; б) пропонувати членів для прийняття; в) здійснювати внески та розпоряджатися ними в межах цілей «Товариства»; г) здійснювати особисте право вибору при усіляких виборах під час засідань.

§7. Кожен член зобов'язується: а) регулярно виконувати постанову §5 щодо оплати; б) допомагати «Товариству» відповідно до своїх можливостей; в) підтримувати ухвали Загальних зборів «Товариства» та його відділу. Гонорові члени мають усілякі права звичайних членів, а також звільнені від їхніх обов'язків.

§8. Припинення членства відбувається за умов: а) добровільного виходу з «Товариства» з обов'язковим письмовим повідомленням своїх намірів у відділ, за три місяці до закінчення адміністративного року; б) примусового виключення з «Товариства» на підставі рішення важливих приводів та рішення керівництва.

§9. Справами «Товариства» керують: 1) Відділ; 2) Загальні збори.

§10. Відділ складається із 12 членів і 4 заступників, які обираються на загальних зборах терміном на 6 років. Відділ обирає зі свого складу голову, заступника голови, секретаря, касира і господаря (завгоспа). Голова відділу є головою «Товариства». У випадку смерті члена Відділу або в разі його триразової неявки на зібрання Відділу, голова призначає на його місце того члена, за якого проголосувала більшість, а при однак-

вій кількості голосів функції члена виконує весь Відділ. Функції Відділу: 1) приймає членів; 2) укладає річні записи прибутків та витрат сиротинця і подає на затвердження в Раду єврейської національної громади міста; 3) щороку вибирає серед членів «Товариства» осіб, які не належать до Відділу, – інспекцію сиротинця, яка складається із 5 членів. Інспекція разом із делегатами від Ради єврейського кагалу здійснює нагляд за господарством сиротинця. До складу інспекції входять також одна або дві жінки. Інспекція звітує перед радою кагалу в поточних справах і делегує до складу Ради одного або двох членів, які мають право дорадчого голосу. Керівництво і секретар Відділу представляють «Товариство» і відповідають за усі залишки доходів, які в кінці кожного кварталу надсилають до каси єврейської гміни з метою утримання сиротинця.

§11. Засідання Відділу відбувається з волі своїх членів відповідно до потреб, принаймні 1 раз на місяць. Під час засідання 3 члени Відділу повинні повідомляти Відділ про Збори. Для прийняття рішень необхідно мінімум 4 голоси члена та керівника або його заступника. Під час засідання ведеться запис протоколу, а рішення зборів стверджує голова, секретар і один із членів Відділу. В разі відсутності голови його функції виконує заступник.

§12. Секретар здійснює кореспонденцію протоколів Загальних зборів, засідань Відділу, а також веде книги ухвал, виготовляє різноманітні запрошення, доручення голови і зберігає актову документацію «Товариства».

§13. Касир зберігає різні кошти «Товариства», виділяє гроші на підставі асигнацій господаря і записує прибутки та витрати до касової книги.

§14. Господар (завгосп) здійснює нагляд над господарством сиротинця, усіма службовцями, асигнує прибутки та витрати, ухвалені Відділом, щоквартально звітує за усі прибутки та витрати Відділу з метою відправлення надлишку коштів до каси кагалу.

§15. Звичайні загальні збори «Товариства» відбуваються в кінці кожного шкільного року. У випадку важливих справ чи у випадку прохання $\frac{1}{4}$ членів організуються надзвичайні збори. На загальні збори члени запрошуються у письмовій формі з відповідним поданням порядку денного. Ухвали приймаються тільки за наявності абсолютної більшості голосів. Зміна статуту може бути схвалена в присутності не менше 30 членів і за наявності $\frac{2}{3}$ голосів. Розпуск «товариства» може відбуватися лише в присутності $\frac{2}{3}$ членів за наявності $\frac{3}{4}$ голосів.

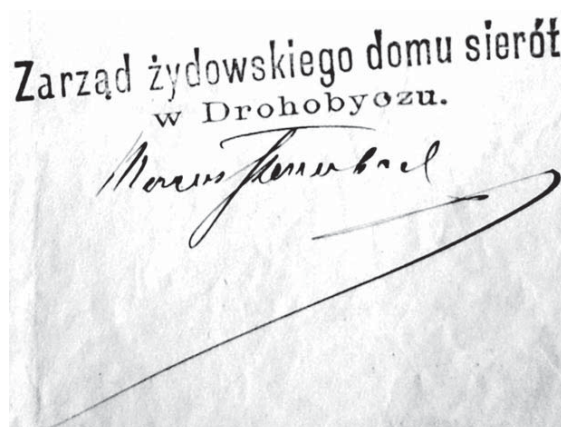
§16. Права вільних зборів: 1) прийняття звіту Відділу стосовно діяльності та фінансів; 2) вибори Відділу; 3) обирання почесних членів; 4) зміна статуту; 5) ліквідація «Товариства» при наявності $\frac{2}{3}$ звичайних членів.

§17. Суперечки між членами, а також між членами та Відділом вирішуються у «полюбовному» суді (внутрішньому), до складу якого кожна із сторін обирає по два судді, які в свою чергу добирають собі суперарбітра, а вразі незгоди арбітра обирає Відділ.

§18. У випадку ліквідації «Товариства» його майно передається на користь сиротинця.

26 грудня 1912 р. свої підписи в протоколі першого засідання Товариства і в статуті «Товариства» поставили: Маркус Штернбах, рабин Барух Маргулес, нафтовий магнат Давід Гартенберг, Осіас Шрайер, Норберт Шауфер, нафтовий магнат Ігнацій Файерштайн, Якуб Файерштайн, крайовий адвокат, д-р права Александер Бергверк, Леон Шутцман, Давід Блох, Ліпа Золлер (Фоллер?) [1, 4, 7].

31 січня 1913 р. Товариство надіслало до дрогобицького староства документацію про реєстрацію Товариства, яку попередньо юридично оформив дрогобицький адвокат, д-р права Леона Танненбаум [1, 1]. Після затвердження статуту і супровідних рішень в Дрогобичі документацію було надіслано на розгляд в канцелярію Високої Генеральної Делегатури у Львові [1, 1]. Реєстрація документів у Львові тривала впродовж 24 лютого – 23 травня 1913 р. і завершилась позитивним рішенням [1, 2–3]. 3 лютого 1913 р. управитель єврейської гміни Дрогобича М. Штернбах від імені гміни затвердив «Товариство» і його статут [1, 8]. 4 лютого 1913 р. через канцелярію дрогобицького староства польськомовний статут «Товариства» було подано на затвердження до Високого цісарсько-королівського Намісництва у Львові [1, 10]. Рішення про ствердження «Товариства» було прийняте 24 лютого 1913 р. [1, 10зв., 18], а остаточний рескрипт був виданий 1 березня 1913 р. [1, 22].

Канцелярський штемпель уряду єврейського будинку сиріт в Дрогобичі та особистий підпис Маркуса Штербаха (14 січня 1917 р.)

Паралельно із процесом становлення «Товариства», починаючи від кінця травня 1912 р., громадськість міста Дрогобича розпочала компанію критики діяльності урядового комісара, який очолював міську касу заощаджень (ощадкасу). Критика стосувалася нагальної потреби фінансування будівництва будинку для єврейських сиріт, частка яких була в повіті найбільшою [15, 1]. Журналісти з'ясували, що проект будівництва був пов'язаний із потужними фінансовими махінаціями, які були вигідні як для міської каси заощаджень, так і для приватних магнатів, які долучалися до благородного проекту [15, 1]. Передовсім йшлося про те, що будинок для єврейських сиріт був першочерговим завданням і мав важливе соціальне значення для життя громади [15, 1]. З одного боку, віталася ініціатива комісара каси зібрати 100 000 корон, а з іншого – ставилося питання, де комісар буде брати іншу суму 100 000 корон, адже загальний бюджет вже на перших етапах проекту складав 200 000 корон [15, 1]. Як виявилось, комісар відкрив іпотечний кредит на користь Товариства зі сприяння будівництва будинку сиріт, що цілком могло бути пов'язане із фінансовими махінаціями, які в цілому можуть призвести до бюджетної ями в економіці цілого міста [15, 1]. Величний дім для єврейських сиріт, як зазначалося, «буде возвеличувати ім'я презеса єврейського кагалу», посаду якого тоді обіймав Я. Файерштайн [15, 1]. Водночас прогнозувалося, що будівля «неодмінно стане головною пам'яткою в списку заслуг міської каси заощаджень» [15, 1]. Спеціально для організації збору коштів на будівництво будинку сиріт Я. Файерштайн та комісар Каси попередньо провели у місті акцію під гаслом «Діти», яка відбувалася в часі урочистостей, пов'язаних із ювілейними святкуваннями на пошану Франца Йосифа I, який позиціонувався у монархії виключно з організацією справи милосердя [15, 1].

Зауважимо, що у своїх перших публікаціях щодо будівництва будинку сиріт журналісти мали за мету не стільки заперечити потребу його побудови, скільки показати односторонній характер фінансової політики комісара ошадної каси, який, схилиючись до ідей Я. Файерштайна, забував про численні проблеми із житлом для інших громадян, які потребували капітальних ремонтів. Як зазначалося, «комісар ошадної каси повинен однаково служити як сиротам, так і батькам родин, позбавлених даху над головою, і передовсім інтересам публічним» [15, 1].

Єврейський кагал Дрогобича самотужки аж ніяк не міг збудувати сиротинець, адже прибутки та видатки громади були доволі нестабільними. Наприклад, в 1913/1914 р. загальний прибуток громади стано-

вив 90 000 корон, а видатки 60 000 корон [20], відтак будівництво могло бути профінансовано виключно за сприяння приватного капіталу, щоправда, виключно через державні операції. Відтак, ще на початку червня 1912 р. журналісти міської газети «Reforma», акцентували увагу на тому, що проект будівництва від самого початку був покритий глибокими фінансовими таємницями і махінаціями, які тяжіли «з гори» [20]. Як зазначалося, «власні амбіції Я. Файерштайна в справі будівництва сиротинцю чомусь мають бути погашені за рахунок зруйнованої майнової бази не тільки єврейської громади, але й громади цілого міста» [20]. Вказувалося, зокрема, на те, що для локальних потреб можна було б зорганізувати невеликий фонд для будівництва значно меншого будинку, який би вміщав щонайбільше 50 сиріт [27], адже проблема сирітства у місті та околицях в межах єврейської громади не перевищувала більше половини цієї цифри [20], навіть з огляду на те, що за своєю чисельністю єврейський кагал в повіті становив у 1912 р. 32 000 осіб [27]. Проте за словами критиків, Я. Файерштайн «захотів за чужий рахунок, незважаючи на фінансові негаразди у місті, створити колосальну справу, щоб тільки на величному будинку для сиріт заблестів золотими літерами напис, що дана справа була здійснена за його презесури в кагалі» [20]. Зауважимо, що подібні фінансові механізми та піар-методи здійснив батько Якуба – Еліаш Файерштайн при будівництві однієї із єврейських божниць Дрогобича, на якій так само було викарбувано його ім'я [20].

На початку червня 1912 р. преса повідомила про чергове намагання Я. Файерштайна позичити у міської ощадної каси 180 000 корон, оскільки коштів знову забракло [28]. Нова позичка цілком могла призвести до банкрутства багатьох купців Дрогобича, бізнес яких черпав кошти саме через позички у ощадній касі [28]. Зважаючи на такі застереження, журналісти інколи із сарказмом рекомендували магнатам, які лобіювали проект у владних інстанціях, використати власні кошти на будівництво. Наприклад, Я. Файерштайнові пропонувалося відмовитися на користь будівництва сиротинцю від своєї річної пенсії у розмірі 10 000 корон, які нараховувалися від посади директора приватного «Товариства ощадності та кредиту» [28]. Віцепрезесу єврейського кагалу Дрогобича Маркусу Штернбаху пропонувалося зректися від прибутків, які він отримував від подарованого йому публічного маєтку [28]. Водночас бургомістру Раймонду Ярошу пропонувалося перерахувати на рахунки Товариства з будівництва сиротинцю частину своїх доходів від курортного бізнесу в Трускавці [28]. На той час усіх у місті цікавило, звідки Я. Файерштайн буде брати кошти на оплату відсотків

від позики у ощадній касі, не враховуючи питання стосовно коштів на утримання адміністрації сиротинця та утримання дітей [28].

Строгість критики меценатства Я. Файерштана залежала від загальної фінансово-господарської політики, яку провадила його партія в магістраті. На відміну від інших національних громад, в часі урядування Я. Файерштайна єврейська гміна Дрогобича зрідка подавала до загальноміського звіту ґрунтовні дані про свої прибутки та витрати. Саме тому стосовно фінансових проектів у журналістів часто виникало запитання: як при такому низькому бюджеті єврейська національна громада може підтримувати серйозні видатки на проект будинку сиріт? [21]. 15 липня 1912 р., тобто ще на початкових етапах будівництва сиротинцю, журналісти облятувати інформацію про те, що видатки проекту перевищуватимуть 400 000 корон, а загальні кошти, зібрані єврейською громадою станом на початок будівництва, становили лише 130 487 корон 6 галлерів [21]. Не випадково, Я. Файерштайн зробив ставку на фінансові позички з боку міської Ощадної каси [21]. Відтак «послушні» урядники каси все ж видали ордер на 100 000 корон, які були позичені для будівництва сиротинцю. Та постало нове запитання, звідки Я. Фаерштайн візьме ще близько 170 000 корон? [21]. Влітку 1912 р. було підраховано, що лише утримання однієї сироти в будинку щороку коштує 400 корон, відповідно 100 сиріт – 40 000 корон [21]. Водночас оплата праці урядникам та адміністрації сиротинцю становила суму у розмірі 50 000 корон [21]. Відтак загальні видатки могли становити на початках близько 1 000 000 корон [21]. Фінансова схема проекту цікавила усіх тим більше, що грошові можливості загрожували потенційним банкрутством сиротинцю [21]. З іншого боку, навіть у разі завершення будівництва утримання будинку так чи інакше повинно було здійснюватися за рахунок коштів єврейської громади міста [27]. Саме тому під час виборів до кагалу журналісти рекомендували сїоністській партії оголосити бойкот, з метою відмежуватися від справи будівництва сиротинцю, ініційованого Я. Файерштайном [21]. Проте в середині жовтня 1912 р. на чолі кагалу знову ж таки стала політична група Я. Файерштайна [21].

У 1913 р. журналісти Дрогобича почали викривати інші негативні моменти, пов'язані із «відмиванням» коштів податкового уряду міста, які мали скеровуватися на потреби каси сиріт, які наповнювалася виключно за рахунок податків [19]. З'ясувалось, що лише в 1908 р. урядник податкової служби міста пан Валерій Гендзерський з рахунків сирітської каси незаконно перерахував на дрібні рахунки 41 688 корон [19]. Ці гроші частково покривали відсотки у місцевому банку від за-

стави власного будинку В. Гендзерського. Незважаючи на те, що міністерство фінансів виявило цей злочин і скерувало справу в суд [19], подібного роду випадки серйозно шкодили справі опіки над сиротами.

Місце для будівництва будинку для сиріт було виділено на пустинному ґрунті по вул. Собесьького, який належав єврейській національній громаді Дрогобича [11]. Зважаючи на те, що початку будівництва перешкоджали політичні війни, розпочаті у 1911 р. та фінансові негаразди [11], будівельні роботи розпочалися лише на початку травня 1912 р. і тривали до початку серпня 1913 р.

Проектні та інженерні роботи над будівництвом сиротинця спільно виконували інженери дрогобицького магістрату Францішек Єллонек та впливовий брат Бруно Шульца – Ісидор Шульц [26, 442; 3]. Усі будівельні роботи виконувала чеська фірма «В. Fischmann & Com.» з міста Брно. Реквізитний штамп цієї фірми досі зберігається на лівій стіні парадного входу в сиротинець. Будинок був запроектований у «П»-подібному плануванні, яке передбачало внутрішній дворик та парк. Сиротинець мав три поверхи, просторий напівпідвал, в якому розмістили басейн для навчання плавання, автономну кухню, господарські кімнати тощо. З лівої частини підвалу влаштовано аварійний вихід, який веде у двір будинку.

На першому поверсі розташувалися кімнати для персоналу та адміністрації, а спальні зосереджувалися на третьому поверсі, з відповідним поділом для дівчат та окремо для хлопців. На другому поверсі розміщувалися класи для навчання, кабінети вчителів, а також синагога для внутрішніх обрядових потреб, яка фактично займала другий та третій поверхи. Синагога мала у верхній частині два круглих вікна з рамами у формі зірки Давида, які також збереглися до нашого часу. Над центральним входом розміщувалися два високих вікна псевдоготичної форми, які також освітлювали синагогу. Вони були обрамлені білим півколом з чітким написом польською мовою «Zydowski Dom Sierót» («Єврейський дім сиріт»), під яким розміщувався ліплений рослинний орнамент з овалом у центрі та зіркою Давида (тепер напівзатерта). Обрамлення збереглося дотепер, проте напис стертий [8, 2]. Над загальним порталом синагоги знаходилася пам'ятна стелла, на якій позолоченими літерами мовою ідиш було написано час побудови та ім'я фундатора – Якоба Файерштайна. Вочевидь згадані написи були ліквідовані у часі німецької окупації Дрогобича, коли тут було зосереджено Біржу праці [8, 2].

Ковані парадні двері виготовила дрогобицька слюсарська фірма одного із членів «Товариства» Норберта Сайферта, на яких досі збе-

рігається фірмова марка «N. Seifert» [24, 193] (в часі російської інвазії 1915 р. двері витримали погром донських козаків, в окремих секціях збереглися отвори від куль). Особливим досягненням проекту було спорудження автономної котельні, яка приєднувалася до правого крила корпусу сиротинцю зі сторони внутрішнього дворику. Спорудження котельні, встановлення двох котлів та цегляної труби для газових викидів здійснювала віденська конструкторська фірма «L. Gussenbauer & Sohn», металева емблема якої до цих пір зберігається на цегляній трубі моделі «Sien IV.». Котельня подавала гарячу воду по трубах в усі приміщення сиротинця, а стабільність тиску забезпечували два клепані баки ємністю 2 000 л, виготовлені французькою фірмою, які дотепер зберігаються на горищі корпусу історичного факультету.

16 серпня 1913 р. журналісти повідомили, що Я. Файєрштайн, як головний меценат справи, сприяв пришвидженню будівництва і припиненню робіт коло нового будинку, до якого заселив 30 єврейських сиріт з метою комплексного утримання, навчання та виховання [13]. Переважно це були діти з Дрогобича, Меденич, Губич, Борислава, Тустанович та Східниці [13]. З інших джерел довідуємося, що перше поселення відбулося у вересні 1913 р., коли в сиротинець було прийнято 24 єврейських хлопчики [11]. Вочевидь, в цей час відбувся лише набір першої групи сиріт. Далі їх число постійно зростало, а незначні будівельні роботи над інтер'єром та фасадом будинку тривали принаймні до осені 1914 р.

Загальний бюджет проекту склав майже 500 000 корон [11]. До фінансування проекту долучилися також і багатії із середовища польської національної громади, щоправда їхні імена поки що з'ясувати не вдалося [11]. Натомість, добре відомо, що основний капітал вклав безпосередньо Я. Файєрштайн, не враховуючи того, що він особисто переконував багатих людей жертвувати кошти на будівництво будинку сиріт, у зв'язку із чим журналісти позиціонували його діяльність такими словами: «...jak żebrak ręce wystawiał ten pan krociowy» [11]. Відкриття нового будинку настільки зворушило громаду міста, що факт його нещодавньої причетності до кривавих виборів до певної міри «призабули». Натомість, деякі громадяни почали вважати, що «Якуб Файєрштайн має ангельське шляхетство духу і серця, яке Бог надає лише своїм обранцям» [11].

18 січня 1914 р. відбулася урочиста посвята єврейського сиротинцю. Про свої враження від побаченого будинку очевидці писали так: «при вул. Собеського, над містом здійнявся угору новий величний будинок, який подібно до інших Божих домів міста, презентував себе своїм головним фасадом, виконаним дуже майстерно і красиво» [11].

Будинок для єврейських сиріт в Дрогобичі
(Поштівка друкарні Йозефа Пільпля. Фото Б. Лібермана. Дрогобич, 1914 р.)

Посвята відбулася фактично через 4 місяці після прийняття до закладу першої групи сиріт. На урочистість прибули почесні гості губернатор пан Замойський зі Львова, дрогобицький староста пан Жукотинський, в товаристві двох комісарів зі староства, бургомістр Дрогобича Раймонд Ярош, судовий радник д-р права пан Адам Пілецький, радник шкільної управи та директор дрогобицької гімназії ім. Франца Йосифа I Йосиф Старомейський (Староміський), завідувач головної пошти Дрогобича пан Барон, начальник поштового уряду по вул. Стрийській пан Сонненталь (Зонненталь), радник лісного уряду та повітовий віцемаршалек пан Паллас, а також високі посадовці єврейської національної ради, кілька радників магістрату та багато інших мешканців [11]. Своєю присутністю вразили громадян послі д-р Альфред Галбан і Натан Левенштайн, а також асесор д-р Райтер [11].

Під час вступу до урочистого відкриття хор єврейських студентів цісарсько-королівської гімназії ім. Франца Йосифа I в супроводі органної музики заспівав гебрейською мовою молитву «Matowu» [11]. Після цього рабин д-р Барух Маргулес виголосив повчальне казання польською мовою, в якому наголосив на значенні доброчинства та милосердя, на яких ґрунтується світ. Рабин зауважив, що саме милосердя «є фундаментом згоди і гармонії в суспільстві, адже поступ люднос-

ті сприяє вирівнюванню станової різниці в суспільстві, це одночасно як завдання життєве, так і обов'язок релігійний» [11]. Покликаючись на релігійно-виховну концепцію саккайського бена Р. Йоханана, д-р Б. Маргулес також звернув увагу на те, що «джерелом моральних засад є наука, виголошена на Синайській горі, а людське серце є тою вершиною, на якій Бог об'явився людству, даруючи йому можливість виконання обов'язку милосердя до ближнього» [11]. Моральна ідея даної проповіді для єврейської національної громади мала особливе духовне значення і була гаслом для майбутніх поколінь, оскільки вона створювалася в часі, коли євреїв було вигнано зі Святої Землі [11]. Особливі емоції в присутніх викликало наступне твердження д-ра Б. Маргулеса: «Слід враховувати факти погромів та переслідувань єврейського населення з давніх-давен. Чим більшими були терпіння єврейського народу, тим більше наше серце ставало терпеливішим. Ізраїль залишився вірним свідком в історичному калейдоскопі подій, бо його віра в Бога і в поступ людства залишилися незмінними в його серці. Вираженням цього є філантропні заклади для сиріт, які Ізраїль [11] наживає під видом будинків Божих, з огляду на те, що опікуни закладу для сиріт заступають на Землі місце Отця Небесного, яко Отця сиріт» [11]. Д-р Б. Маргулес переконував присутніх, що ініціатори будівництва будинку для єврейських сиріт діяли виключно під впливом релігійного духу [11].

У присутності гостей в своїй промові рабин офіційно освятив сиротинець титулом «імені Франца Йосифа I», адже, як зазначали журналісти, саме цісар свого часу проголосив гасло: «Найвельможніший пан аби всілякі кошти вкладав для добра дітей» [11]. Це була друга у місті навчально-виховна інституція після державної гімназії, яка носила ім'я цісаря Австро-Угорщини. Щоправда, в будинку переважало патріотичне виховання саме стосовно розвитку єврейської громади міста та повіту, що давало можливість виховувати націоналістичний дух єврейства в молодому поколінні [11].

На завершення урочистостей хор єврейської молоді заспівав псалми із тори «Арка повчань», а д-р Б. Маргулес виголосив гебрейською та польською мовами молитву. Після цього рабин заклав тору у місцевій синагозі, яка знаходилася на другому поверсі будинку (сьогодні ауд. № 205 історичного факультету), єврейський хор заспівав гімн на честь цісаря Франца Йосифа I, а об'єднаний гімназійних хор заспівав польською мовою власну пісню [11].

На початку квітня 1914 р. тимчасове керівництво дрогобицького староства вирішило відзначити діяльність Я. Файерштайна в справі

меценатства фундації «Будинку для єврейських сиріт» [9]. Для цього було підготовлено так звані «ostrogi rycerskie» – набір почесних грамот та відзнак за заслуги перед містом Дрогобичем в справі соціального захисту сиріт та вдів. Зі свого боку, серед громадськості продовжувала вирувати критика, ґрунтована на логічних запитаннях до постаті претендента на високі почесті: «Чи зміняться внутрішні погляди Я. Файєрштайна, побудовані на безчинстві, по відношенню до міста та його жителів? Чи визнає політик свої гріхи перед громадськістю гміни та повіту? Чи існують у нього кошти або фундації, які б воскресили мертвих, вилікували калік, залікували рани і біль, і презентували співчуття? Чи через відкриття будинку для єврейських сиріт, заміниться ненависть на милість, зневага – на повагу, проклинання – на благословення?» [9]. Вочевидь, суперечливість вердиктів феміни у справі «кривавих виборів 1911 р.», а також усім зрозуміла причетність Я. Файєрштайна до наслідків виборів ставили перед громадськістю запитання більш конкретне: З якою саме метою Я. Файєрштайн збудував сиротинець? З одного боку, цілком можливо, що саме задля особистого виправдання перед постраждалими та розчарованими виборцями, а з іншого – з метою нового піару перед наступними виборами. В будь-якому випадку, Перша світова війна і кількамісячна окупація Дрогобича російською армією [4] перешкодили як політичним, так і меценатським планам Я. Файєрштайна, який у кінці серпня 1914 р. емігрував із родиною до Відня і більше не повертався до рідного міста.

Висновки. Незважаючи на дискусійні погляди сучасників щодо постаті Я. Файєрштайна, саме цей політик відіграв ключову роль у будівництві будинку для єврейських сиріт, який, на думку навіть його найзапекліших ворогів, був «безпрограшним проектом в плані поширення єврейської культури, доброго виховання молоді та збереженні обрядовості в межах кагалу» [20], а сама будівля стала символом «монументалізму» в архітектурі Дрогобича «Йосифінської доби» [27].

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Державний архів Львівської області (далі – ДАЛО). – Ф. 1. – Оп. 53. – Спр. 275. Справа про реєстрацію єврейського благодійного товариства в Дрогобичі. – 39 арк.
2. Лазорак Б. Бургомістр міста Дрогобича Ян Невядомський (1844 – 1914) – учасник січневого повстання 1863 р. / Б. Лазорак, Т. Лазорак // *Galicja a powstanie styczniowe* / [Pod red. M. Hoszowskiej, A. Kawaliec i L. Zaszkilniaka]. – Warszawa-Rzeszów, 2013. – S. 261–278.
3. Лазорак Б. Впливовий брат Ісидор (Барух, Ізраель) Шульц: чи можлива без нього кар'єра Бруно? / Б. Лазорак // *Schulz/Forum*. – Gdansk, 2013 (у друці).

4. Лазорак Б. Дрогобицька цісарсько-королівська гімназія імені Франца Йосифа I в часі першої світової війни (1914 – 1916) : невідомі епізоди про «переддень» війни, російську окупацію і не тільки / Б. Лазорак, Т. Лазорак // Актуальні питання гуманітарних наук. Міжвузівський збірник наукових праць молодих учених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. – Вип. 4. – Дрогобич : Посвіт, 2013. – С. 29–63.
5. Лазорак Б. Літній табір Дрогобицької гімназії імені Франца Йосифа в Уричі (1910) / Б. Лазорак, Т. Лазорак // Фортеця : збірник заповідника «Тус-тань» : на пошану Михайла Рожка. – Львів, 2009. – Кн. 1. – С. 655–669.
6. Лазорак Б. Урядницька еліта Дрогобича періоду австрійського панування (1772 – 1918 рр.) / Б. Лазорак, Л. Тимошенко // Дрогобицький краєзнавчий збірник. – Вип. 14-15. – Дрогобич, 2011. – С. 530–584.
7. Пастух Р. Вулицями старого Дрогобича / Р. Пастух / Худож. оформл. Р. А. Гимона. – Львів, 1991. – 165 с.
8. Тимошенко Л. З історії навчальних корпусів ДДПУ. Корпус історичного та економічного факультетів / Л. Тимошенко // Старожитності Дрогобиччини. – № 3–4. – Дрогобич, 2010. – С. 1–2.
9. «Pour le merit» // Reforma. – № 1. – Drohobycz, 1912. – S. 2.
10. Dla urzędników pańszwowych / Kronika // Tygodnik samborsko-drohobycki : czasopismo polityczno-społeczno-ekonomiczne. – № 11. – Drohobycz, 1906. – S. 3.
11. Dom sierót // Tygodnik drohobycki : organ niezawisły, polityczno-społeczny i literacki. – № 4. – Drohobycz, 1914. – S. 1.
12. Gmina przecież daruje / Korespondencia drohobycka // Tydzień : gazeta samborsko-drohobycka. – № 17. – Sambor, 1909. – S. 2–3.
13. Jakób Fauenstein / Personalia // Tygodnik drohobycki: organ niezawisły, polityczno-społeczny i literacki. – № 33. – Drohobycz, 1913. – S. 2.
14. Jakób Feuerstein... // Kurjer Drohobycki : tygodnik dla spraw miasta i powiatu. – № 3. – Drohobycz, 1911. – S. 1.
15. Komisarz rządowy w służbie autonomii. VI. // Tygodnik drohobycki: organ niezawisły, polityczno-społeczny i literacki. – № 17. – Drohobycz, 1912. – S. 1.
16. Miesięcznik dla popierania ruchu wstrzeźliwości // Tygodnik samborsko-drohobycki : czasopismo polityczno-społeczno-ekonomiczne. – № 26. – Drohobycz, 1906. – S. 1.
17. Mściwujewski M. Królewskie wolne miasto Drohobycz. – Lwów-Drohobycz, 1929. – 35 s.
18. Nagły zgon // Kronika // Tygodnik samborsko-drohobycki: czasopismo polityczno-społeczno-ekonomiczne. – № 46. – Drohobycz, 1902. – S. 2.
19. Niwierny sługa / Z Powiaru // Tygodnik drohobycki: organ niezawisły, polityczno-społeczny i literacki. – № 16. – Drohobycz, 1913. – S. 3.
20. O gospodarce izraelickiej gminy wyznaniowej w Drohobyczu I. // Reforma. – № 1. – Drohobycz, 1912. – S. 1–2.
21. O gospodarce izraelickiej gminy wyznaniowej w Drohobyczu II. // Reforma. – № 4. – Drohobycz, 1912. – S. 1–2.

22. Panu c. k. Radcy Pileckiemu / Z powiatu // Tygodnik drohobycki: organ niezawisły, polityczno-społeczny i literacki. – № 28. – Drohobycz, 1912. – S. 3.
23. Prawda o wyborach drohobyckich odbytych dnia 19 czerwca 1911 r. / nakładem «Kadimych». – Lwow, 1911. – 40 s.
24. Spis Abonentów c. k. sieci telefonicznych w Galicyi. Wydanie ogólne na rok 1912. – Lwów, 1912. – 294 s.
25. Sprawozdanie z Rady miejskiej w Drohobyczu // Tygodnik samborsko-drohobycki : czasopismo polityczno-społeczno-ekonomiczne. – № 51. – Drohobycz, 1901. – S. 2.
26. Szematyzm Królestwa Galicji i Lodomerii z Wielkim Księstwem Krakowskim na rok 1912. – Lwów, 1912. – 1544 s.
27. Wybory do kahalü // Reforma. – № 10. – Drohobycz, 1912. – S. 1–2.
28. Zamach na miejską kasę oszczędności w Drohobyczu / Z tygodnia // Reforma. – № 1. – Drohobycz, 1912. – S. 3.

Статтю подано до редколегії 10.10.2013 р.